

Gimbernat 2004 (**), 42, 125-129

LA PALEOPATOLOGIA SEGONS ELS HISTORIADORS DE LA MEDICINA I LA HISTÒRIA DE LA MEDICINA VISTA PELS PALEOPATÒLEGS.

Victor J. MARÍ i BALCELLS

Participen en la Taula rodona : Domènec Campillo i Valero i Joaquim Baxarias i Tubau en representació de la Associació Catalano-Balear de Paleopatologia, mentre que la Societat Catalana d'Història de la Medicina està representada per Víctor J. Marí i Balcells i Lluís Guerrero i Sala. Està previst que en acabar les dissertacions dels expressats la Sessió conjunta d'ambdues Societats es completi amb les correccions o observacions dels assistents al acte. Es el cas que tots els ponents són metges i alhora socis de les dues entitats..

En promoure la Reunió que avui celebrem, el Dr. Campillo es preguntava si la trobada tindria un caire amistós. Evidentment, la pregunta era de caràcter retòric. La Societat Catalana d'Història de la Medicina sempre ha considerat la Paleopatologia com una branca germana de la Medicina i digna, doncs, d'acollir-se com a tal sota el mantell de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques. Es més, reconeixem l'interès de les aportacions dels seus associats, encapçalades per la monumental "Introducción a la Paleopatologia" del mateix Campillo, recentment publicada. La nostra actitud és, doncs, més e respectuosa, entusiasta.

Cal admetre, es cert, que els temes de Paleopatologia (Pp) en les revistes d'Història de la Medicina (H.M.) tenen una presència limitada i, en particular, en el nostre "Gimbernat" les seves contribucions representen menys del 1% del total dels articles, segons un càlcul aproximatiu a partir de l'índex acumulat dels volums del 1 al 30. Això no indica una manca d'interès dels que treballen en temes d'Història de la Medicina per les qüestions paleopatològiques, sinó que els socis "de a peu" normalment consideren que no tenen coneixements suficients per elaborar treballs valuosos sobre aquella temàtica. Per tant, són els propis Pp. els qui haurien de proposar dites comunicacions especialitzades, si no tenen cabuda en els seus òrgans de difusió particulars.

Potser sorprengui quelcom l'opinió expressada per Campillo en l'esmentada "Introducció a la Pp." de que potser no cal ser metge de professió per cultivar la Pp. basant-se en la realitat mundial, on es palesa que bona part dels treballs que s'han fet sobre aquesta matèria (més de 20,000 publicats fins l'any 1997) els han escrit gent aliena a la Medicina (o la Odontologia o la Veterinària) . Reconeix, no obstant això, que els actuals i els futurs paleopatòlegs han de tenir una ampla formació mèdica , amb domini de l' Anatomia i també de l'Anatomia Patològica (més endavant tocarem aquest punt). És evident que no necessiten gaires coneixements de Farmacologia, però sí de Toxicologia , Epidemiologia i potser també de Botànica).

Un argument poderós per avalar la Paleopatologia com a especialitat mèdica, gairebé irrefutable, és que si bé els homo sapiens existeixen des de fa uns 150.000 anys, mentre que la constància escrita de les seves nafres pels metges o bruixots que intentaven pal·liar-les no supera els 2.700, és evident que els nostres llunyans avantpassats no estarien dispensats de sofrir-les. Aquelles malalties deixarien rastres i escurçarien la vida, de forma dràstica o residual i es farien presents en els seus esquelets; les troballes, però, no sempre indiquen amb certitud la causa de la mort, i sent habitualment molt incompletes, potser no siguin gaire útils per un diagnòstic segur, però potser sí aproximatiu (per un expert) .

Per això, podríem dir que per el paleopatòleg, l'estudi metòdic d'unes despulles és com pel clínic llegir un llibre obert. A més, voldria subratllar que en aquesta qüestió la Pp. té més punts de contacte amb la Medicina que no pas la mateixa H. de la M., es a dir, mentre que la Pp examina les restes per fer-ne una apreciació o dictamen, la Història pren un distanciament, requereix consultes externes sobre allò que passava en el temps de l'enterrament, recerca en arxius o en altres fonts, si hi havia epidèmies o de què es moria la gent. Aquestes dades, el paleopatòleg aspira a reconstruir – les "in situ", és a dir, si hi havia hagut una epidèmia o una guerra per les moltes víctimes simultànies en un mateix jaciment. També, l'aixovar, l'atuell i els estris posats a vora dels sebollits poden informar dels seus costums, creences, oficis. D'altra banda, les tècniques per determinar la edat segons unes taules predeterminades donen idea de la mortalitat infantil, per exemple en un determinat jaciment, etc.

En un altre aspecte, l'estudi de les pintures dels homes primitius en les coves pot permetre inclús aprofundir en el coneixement dels seus costums, en especial, la seva agressivitat, com es pot observar en les que mostren lluites intraespecífiques en els jaciments del mediterrani ibèric.

Una conclusió precipitada d'allò que hem dit ara és que la Pp. ve a ser en quan a la Medicina el mateix que la Prehistòria és a la Història. Els corrents actuals de pensament s'allunyen, però, d'aquesta interpretació. De fet, enterraments de l'Edat mitjana i fins i tot més moderns, són objecte d'un tractament paleopatològic, és a dir, conforme a la sistemàtica característica d'aquesta especialitat. Actualment, això es posa en marxa inclús si hi ha testimonis escrits, ni que sigui tan sols per a corroborar-los. Es veu clar que ampliant una mica més el seu camp, la Paleopatologia pot arribar a envair el de la Medicina Forense. Això crec que no succeirà, si més no, per qüestions jurídiques i econòmiques. D'altra banda, un cas especial és el de les mòmies (egípcies o d'altres procedències) en les que poden coexistir referències escrites dels patiments en vida dels qui posteriorment foren sotmesos a les pràctiques de conservació del cadàver (tot plegat, ben difícil tant per la interpretació dels texts, com pel deteriorament de les restes, ja per contaminacions postmortem, ja per antigues manipulacions matusseres o per una inepta presa de mostres biòpsiques).

Un acostament de la H. de la M. a la Medicina pròpiament dita més directe que la consulta als Arxius és la que proposa certa Escola d'Història de la Ciència i que consisteix en la reproducció dels experiments que sustenten descobriments essencials, utilitzant els estris de l'època. És possible que aquesta tendència sigui una mera còpia presa dels que s'inicien en la Paleopatologia i que han creat la indústria lítica potser més important després de la Prehistòria, tot tallant escates de les pedres de torrent, comprovant si no la utilitat de les peces, sí la dificultat d'aquella feina. Els paleopatòlegs, més sofisticats ells, han assajat els talls més precisos per penetrar el crani, per fer "trepanacions a l'antiga", posant de manifest, de passada, la diferència entre les lesions traumàtiques i les "quirúrgiques", a part dels més habituals signes de curació òssia entre aquests últims.

A través de la Pp. no sols ha augmentat el nostre coneixement sobre l'antiguitat, sinó que s'han obert camps d'investigació molt interessants, com ara l'estudi del teixit dentari, que pot permetre albirar l'alimentació de les poblacions en els temps remots quan l'espècie humana sortia tot just de les selves o zones fortament arbrades per buscar-se la vida en les planúries herbàcies; això, deduït de les estries marcades en les superfícies externes de les dents; estries que prenen una altra direcció quan canvia el tipus de vegetació o predomina el carnivorisme. En aquest diem-ne exemple ens atansem a una altra característica de la Pp. que la diferència de la Medicina Clínica. Aquesta última dóna una atenció exquisida al individu (evidentment, amb intenció curativa), mentre que la Pp. s'ocupa

essencialment, si més no en les tendències més modernes i suggestives, a l'estudi de poblacions.

A la pràctica, cal aprendre de la meticulositat de la pràctica del paleontòleg, que no tolera el descuit en l'obtenció de qualsevol peça, ni que sigui fragmentaria o aparentment no aprofitable per les pàtines o les adherències amb terres o sorres. Això segurament té relació amb les tècniques paleontològiques i arqueològiques que constitueixen una base per la Pp. tan fonamental potser com la base mèdica de l'especialitat. Ja hem fet esment d'esquitllada de l'interès que mostren els paleopatòlegs per l'entorn dels enterrats. En situacions clíniques, el metge general acostumava, quan feia visites a domicili, observar allò que envoltava el malalt, deduint-ne en ocasions conclusions d'interès diagnòstic, una mica a l'estil de Sherlock Holmes . L'olor a ametlles amargues, per posar un exemple, podia ser molt orientador pel metge que accedia a la cambra on jeia el cadàver d'un suïcida per cianur. Un exemple que seria preciós si fos cert ("ma, si non é vero, é ben trovato") és el que atribueix la decadència de l'Imperi Romà a la baixa natalitat dels seus ciutadans, a causa de la intoxicació plúmbica crònica per la forta composició en dit metall en els plats de la ceràmica que utilitzaven. Aquí convergeixen l'Arqueologia, la Història i la Pp.

Una crítica que acostumen fer els metges en exercici i també els historiadors, admesa inclús pels mateixos paleopatòlegs és la fantasia que gasten de vegades alguns paleopatòlegs, deduint agosaradament i brillant, teories que es recolzen en fets dispersos o agafats pels pèls. Al meu entendre, una d'aquestes és l'explicació de l'evolució darwiniana del primat prehumà pel canvi de l'alimentació quan deixà de ser exclusivament vegetal, perquè, diuen, es reduí l'excés de budell, aprofitant-se més i millor la sang que anava a aquest òrgan per la seva nutrició pròpia, que es destinaria ara a nodrir el cervell, el veritable "motor del canvi".

Al costat d'aquesta imaginació sense fre, hem pogut constatar progressos indiscutibles dintre de la Paleopatologia , no limitats a aspectes de la comunicació, es a dir, congressos, reunions, societats, llibres, etc. , sinó també a les mateixes tècniques , abans limitades a l'observació de lesions òssies macroscòpiques i a la datació per medi del C 14. La paleodontologia ha guanyat molts punts, mitjançant tècniques identificatives, com ara la determinació del ADN, la inestimable radiologia òssia clàssica i la seva derivada, la TC, així com la immunologia diagnòstica, per no parlar dels mètodes estadístics, etc.

Em voldria referir de passada a la qüestió de l'antiguitat respectiva de les nostres especialitats. En aquest aspecte, es pot dir que la Història de la Medicina guanya per golejada, ja que s'atribueix al mateix Hipòcrates el tractat "La Medicina Antiga", on fa una gran lloança d'Alcmeó de Crotona, un dels primers metges de debò, per haver prescindit a la seva pràctica d'elements religiosos, ocults o màgic-sacerdotal. Més endavant, també a la Grècia clàssica, es va historiar l'evolució de les diverses Escoles i tendències de la Medicina de l'època. Aquesta orientació, no obstant això, tenia, com diu Francisco Guerra, la particularitat que no era H. de la M. pròpiament, sinó l'ensenyament de mètodes i teories en circulació de la Medicina, a alguna de les quals el metge normalment s'hi adscribia. Això fou així fins a Bichat, amb la introducció de la Histologia, pas previ a l'Anatomia patològica, una fita essencial per a la Medicina, per a la Història de la Medicina, i tanmateix també per a la Paleopatologia. Això succeïa a principis del S. XIX.

Des d'un punt de vista acadèmic, respecte a l'estat espanyol la H. de la M. com a assignatura només s'ensenyava a Madrid dins del marc del Doctorat a l'anomenada "Universitat Central". A Catalunya, el primer catedràtic d'H. de la M. a la U.B. fou Usandizaga, l'any 1944. Cal assenyalar, però, que ja Giné i Partagàs havia fet algun curs monogràfic el 1868 (com assignatura electiva); hi ha constància que el 1932 Jaume Pi Sunyer i Bayo també dirigí un curs al mateix àmbit. D'altra banda, es sabut que la Societat Espanyola d'H. de la M. es constituí formalment el 1959, mentre que la nostra, la S.C. de H. de la M., ho fou el 1976.

La Paleopatologia, és escandalosament recent. Si potser fins que les coses tenen nom no existeixen podem acceptar la data de 1892 quan R.W. Schufeldt la introduí a partir de dos termes grecs. No obstant, abans d'aquell any es produïren troballes que encaixen en aquell concepte, com són les de Rudolf Virchow, Louis Testut i Paul Broca. D'altra banda, la consolidació de la especialitat va ocórrer el 1913, quan Marc Armand Ruffer la definí com "La Ciència que ha pogut demostrar la presència de malalties en restes humanes i d'animals procedents de temps antics". De tot això, els hi parlarà amb més coneixement el doctor Baixarias.